

Jakub Żygawski

**PLANY ZAMOŚCIA
W ZBIORACH ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO
W ZAMOŚCIU**

W 1980 r. ukazała się cenna praca Anny Pawłowskiej dotycząca materiałów kartograficznych miasta Zamościa.¹ W ramach tego opracowania powstał *Katalog planów i map Zamościa XVII – XX w.* będący jak dotychczas najbardziej kompletnym spisem opracowań kartograficznych, na których przedstawiono Zamość. Autorka nie uwzględniła w nim jednak zasobu zamojskiego Archiwum Państwowego. W obszernych zbiorach kartograficznych przechowywanych w Archiwum Państwowym w Zamościu znajduje się stosunkowo mało opracowań dotyczących samego miasta.² Powstałe w wyniku kwerend zestawienie wraz z charakterystyką kartograficzną, należy traktować jako swoisty suplement do katalogu A. Pawłowskiej.

Plany Zamościa przechowywane w Archiwum Państwowym są najczęściej wielkoskalowymi opracowaniami urzędowymi w postaci odrysów i odbitek przedstawiających konkretne fragmenty miasta (kwartały zabudowy, działki). Tylko kilka map przedstawia Zamość w pełnych lub prawie pełnych granicach administracyjnych. Zakres treści tych opracowań ogranicza się do niezbędnych elementów charakterystycznych dla map miejskich, takich jak siatka ulic, linia kolejowa, zabudowa czy sieć hydrograficzna. Dodatkowym elementem są podpisy ważniejszych budowli, zakładów przemysłowych i obiektów fizjograficznych.

Nie posiadają one dużej wartości historycznej, gdyż są jedynie okrojonymi pod względem elementów treści odbitkami lub odrysami materiałów podkładowych – map topograficznych i urzędowych map geodezyjnych. Stanowią one jednak interesujący materiał naukowy, pozwalający prześledzić rozwój miasta w pierwszej połowie XX wieku. Na mapach można zlokalizować m. in. XIX-wieczną zabudowę przedmieść, nieistniejące obecnie zakłady przemysłowe oraz ciągi komunikacyjne.

¹ A. Pawłowska, *Plany i mapy Zamościa XVII – XX wieku*, [w:] *Zamość miasto idealne* pod red. J. Kowalczyka, Lublin 1980, s. 243-278. Znaczną część wyszczególnionych w katalogu planów zamieszczona została w Studium historyczno-urbanistycznym przedmieść m. Zamościa.

² W 2006 r. Archiwum rozpoczęło ewidencję komputerową archiwaliów kartograficznych w oparciu o bazę archiwalną MAPA.

W przypadku kilku planów łatwo można rozpoznać ich przeznaczenie. Wykonywane przez architektów miejskich i powiatowych (m. in. T. Zarembę, J. Margulesa, W. Luchta) opracowania służyły często za pierworysy, na które nanoszono planowane zmiany zabudowy lub zasięg projektowanych urządzeń terenów (Parku Miejskiego, obszaru ochronnego Starego Miasta itp.), a następnie włączano do dokumentacji urzędowej jako załączniki. Dlatego też pomijano je w różnych regionalnych publikacjach z dziedziny historii lub kartografii.

We wrześniu 2005 r. w ramach odbywającej się w Zamościu konferencji naukowej z okazji 400-lecia śmierci założyciela miasta hetmana Jana Zamoyskiego, wybrane plany z Archiwum Państwowego znalazły się na wystawie „Historyczne plany i widoki Zamościa”. Organizatorem przedsięwzięcia była Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna im. J. Zamoyskiego z siedzibą w Zamościu.

Większość z przytoczonych tu map i planów posiada już kopie cyfrowe i w takiej postaci mogą być udostępniane zainteresowanym.

W Archiwum są również zespoły dokumentacji geodezyjno-kartograficznej dla miasta Zamościa. Dzięki tym urzędowym opracowaniom wykonanym w dużych skalach, można dokładnie scharakteryzować działki oraz budynki, m. in. pod względem powierzchni, przeznaczenia i własności. Natomiast załączniki do map w postaci opisów i pomiarów pozwalają poznać od strony technicznej pracę ówczesnych geodetów i mierniczych.

Szerokiej wiedzy dostarcza również dokładne geodezyjne opracowanie Zamościa z 1963 r.³ złożone z 8 matryc sytuacyjnych 1:5000 na blasze oraz folii a także matryce w skali 1:2000. Matryce aluminiowe posiadają od 2006 r. kopie cyfrowe.

PLANY ZAMOŚCIA

Sytuacyjny plan gor. Zamostia s pokazaniem predpolagajemoj Zamienyuczastkow pod postrojku Jewrejskoj Bolnicy na 20 krawatiej

Skala: 1 cal – 50 sążni (wg starej miary rosyjskiej)

Wykonawca: Władysław Lucht (Zamojski Architekt Powiatowy)

Data: 1 VIII 1912 r.

Wymiary: 56 x 66 cm

Inwentarz: *Akta Miasta Zamościa 1821-1915*, sygn. 316, s. 91

Plan dostępny w wersji elektronicznej.

Plan sytuacyjny miasta Zamościa ukazujący projekt zamiany terenów pod budowę szpitala żydowskiego na 20 łózek jest dobrze znanym w literaturze opracowaniem kartograficznym Zamościa, wymienianym m.in. w publikacji B. Sroczyńskiej⁴. Jest to rękopis wielobarwny sporządzony grafionem na kartonie. W górnej części umieszczono tytuł mapy w języku rosyjskim, w dolnej – podziałkę

³ Archiwum Państwowe w Zamościu, Okręgowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne w Lublinie Zakład Terenowy w Zamościu 1949-1977, zespół nie opracowany.

⁴ B. Sroczyńska, *Rozwój przestrzenny przedmieść Zamościa w latach 1580-1939*, „Konservatorska Teka Zamojska” R. 1986, s. 121, ryc. 76.

transwersalną starej miary rosyjskiej wyrażoną w sążniach (odpowiednik skali 1:4160). W prawym dolnym rogu znajduje się data, pieczęć i nazwisko wykonawcy. Mapa posiada zaznaczoną strzałką orientację w kierunku północnym. Dla zróżnicowania terenów i obiektów użyto sześciu kolorów (farby wodne akwarelowe).

Prezentowany obszar miasta widziany jest od strony południowo-wschodniej. W jego obrębie znajduje się Stare Miasto z zaznaczonym obrysem dawnego układu fortyfikacji w postaci nasypów bastionów i kurtyn, pozostałości fosy i urządzeń obronnych na przedpolu twierdzy. Na planie naniesiono tereny leżące przy ulicy Obwodowej (dzisiejsza Peowiaków) – szpital miejski św. Mikołaja, klinkiernię rządową i nowopowstałe (1910-11) koszary kozackie. Treść opracowania uzupełnia rzadka zabudowa terenów znajdujących się po północnej i południowej stronie ulicy Lwowskiej (dzisiejsza Partyzantów).

Na planie zróżnicowano kolorystycznie zabudowę murowaną (kolor różowy) i drewnianą (kolor pomarańczowy). Podobnie postąpiono z ulicami miejskimi, które podzielono według typu nawierzchni na brukowane (kolor szary), utwardzone (kolor beżowy) a także pozostałe drogi i ścieżki. Ulice, poza staromiejskimi, posiadają nazwy. Spośród terenów wyróżniono kolorem ciemnozielonym oraz sygnaturami literowymi („A”, „B”) jedynie dwie działki leżące przy ulicy Obwodowej i dzisiejszej Żdanowskiej będące przedmiotem proponowanej zamiany. Odnośniki literowe dotyczące projektu mają swoje wyjaśnienie po prawej stronie arkusza mapy.

Po przebiegu ulic i ścieżek można zlokalizować granice czterech nekropolii miejskich, tj. leżącego przy ulicy Obwodowej cmentarza rzymskokatolickiego i sąsiadującego z nim od południowego wschodu pierwszego cmentarza prawosławnego; przy ul. Lwowskiej znajduje się stary cmentarz żydowski, natomiast przy ul. Odrodzenia drugi cmentarz prawosławny. Ponadto między ulicą Obwodową a Starym Miastem zwraca uwagę ogrodzony teren Wielkiego Placu Ćwiczeń.

Szkic projektowanych ulic niezbędnych dla potrzeb wojska. Załącznik nr 1

Skala: *brak danych [1:5.000]*

Wykonawca: *autor nieznanym*

Data: *[1915 r.]*

Wymiary: *35,5 x 35,5 cm + 69 x 44,5 cm (format nieregularny)*

Inwentarz: *Akta Miasta Zamościa 1915-1944, sygn. 569, k. 82*

Plan dostępny w wersji elektronicznej.

Plan jest reprodukcją dobrze znanego w literaturze,⁵ sporządzonego w okresie 1914-1915, austriackiego planu wojskowego *Situationsskizze der Stadt Zamość samt Lublinem Vorstadt und Nowa Osada* (Szkic sytuacyjny Miasta Zamościa wraz z Przedmieściem Lubelskim i Nową Osadą). Pomimo braku odnośnika na mapie zachowano skalę oryginału 1:5000.

Plan ma charakter przeglądowy i w odróżnieniu od oryginału posiada polskie nazewnictwo. Naniesiono siatkę ulic wraz z ich nazwami, przebieg linii kolejowej

⁵ Wymienia go Anna Pawłowska, *op. cit.*, s. 273. Plan znalazł się również w publikacji B. Sroczyńskiej, *op. cit.*, s. 91 (ryc. 35) oraz R. Husa, *Garnizon zamojski wczoraj i dziś, Zamość 2000*. W przypadku ostatniej publikacji reprodukcję planu wykorzystano jako załącznik prezentujący rozmieszczenie obiektów wojskowych na terenie miasta.

z bocznicami do koszar i elektrowni,⁶ rzekę Łabuńkę oraz cmentarze. Zabudowa obejmuje głównie obiekty należące do wojska zarówno w obrębie dawnej twierdzy⁷ jak i na przedmieściach.⁸ Naniesiono również ważniejsze obiekty przemysłowe⁹ oraz użyteczności publicznej.¹⁰ Jedenastu obiektom przyporządkowano sygnatury liczbowe, których objaśnienia umieszczono w lewym dolnym rogu arkusza.

Pomimo powielonych z oryginału błędów treści, takich jak zagubienie perspektywy ulicy Lwowskiej i obszaru Nowej Osady, plan przedstawia dokładnie rozmieszczenie obiektów wojskowych na terenie Zamościa – zwłaszcza rozplanowanie budynków koszar na Przedmieściu Lubelskim. Na podkład naniesiono kredkami w trzech kolorach projektowane ulice dla potrzeb wojska. Łączyły one koszary ze stacją kolejową z pominięciem Starego Miasta, oraz z ulicą Obwodową prowadząc obok cmentarza rzymskokatolickiego. Trzeci projekt dotyczył wytyczenia ulicy od koszar w nadszańcu bastionu VII, która omijała Stare Miasto od południa i prowadziła do stacji kolejowej.

Sytuacja gruntów pofortecznych zajętych przez władze wojskowe w Zamościu

Skala mapy: 1:2000

Wykonanie: *Gustaw Kramarczyk*

Data: 1922 r.

Wymiary: 58,5 x 83,7 cm

Inwentarz: *Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Zamościu 1950-1975, Wydział Budownictwa, sygn. 57, jednostka nieuporządkowana.*

Mapa dostępna w formie elektronicznej.

Szkic wielobarwny sporządzony na kartonie. W górnej części arkusza znajduje się tytuł mapy, skala liczbowa, objaśnienie znaków oraz oznaczony strzałką kierunek północny. W dolnym prawym rogu znajduje się słabo widoczne nazwisko wykonawcy mapy i data.

Plan przedstawia obszar dawnej twierdzy wraz z jej przedpołem. Treść opracowania obejmuje linię kolejową, zaznaczone kolorem jasnorożowym główne ulice miejskie (bez podpisu),¹¹ drogę prowadzącą do stacji kolejowej, a także oddane na brązowo wybrane ulice staromiejskie.¹² Zaznaczono przebieg rzeki Łabuńki oraz kanałów będących pozostałością fosi (jako *rzeki forteczne*); naniesiono mosty.

Kolorem zielonym poprowadzono zasięg gruntów wojskowych. Na poprowadzonej przez całą szerokość arkusza prostej odznaczono punktowo każde geometryczne załamanie linii granicznej, przyporządkowując punktom litery alfabetu ła-

⁶ Budynek Nowej Bramy Lwowskiej.

⁷ M.in. nadszańce, rotundę, bramy miejskie, zabudowania dawnego klasztoru klarysek, gmachy pałacu i Akademii, dawny kościół franciszkanów, koszary kozackie i in.

⁸ Koszary na Przedmieściu Lubelskim, folwark wojskowy na Podgroblu.

⁹ Klinkiernia rządowa, rzeźnia, „Monopol”, młyn Kahana, fabryka mebli Fuchsa i in.

¹⁰ Świątynie, szkoły, dworzec kolejowy, szpital, pocztę i in.

¹¹ Ulice: Lwowska, Szczebrzeska i Lubelska.

¹² Ulice z opisaną nazwą: Kościuszki, Franciszkańska (ob. Staszica), oraz bez opisanej nazwy – Łukasińskiego i Bazylińska.

cińskiego bądź liczby. Dodatkowo umieszczono jednostkę powierzchni terenów wyrażoną w morgach. Grunta należące do wojska otaczają dawną twierdzę od wschodu, południa i zachodu. W ich obrębie oznaczono kolorem ciemnożółtym tereny nie nadające się do zabudowy, będące pozostałością fosi, wałów bądź ziemnych urządzeń obronnych, częściowo adoptowane na Park Miejski i ogród pocerkiewny. Kolorem czerwonym zaznaczono budynki wojskowe¹³ i elektrownię (Nowa Brama Lwowska). Naniesiono również budynek dawnej cerkwi bazylikańskiej i podpisano lokalizację hotelu *Centralnego*.

Plan okolic miasta Zamościa

Skala: 1:25 000

Wykonawca: *brak autora*

Data: 1923 r.

Wymiary: 49,5 x 39,5 cm

Inwentarz: *Akta Miasta Zamościa 1915-1939, sygn. 570, s. 10*

Plan ten jest załącznikiem do uchwały Rady Miejskiej m. Zamościa w sprawie wyznaczenia strefy gruntów podmiejskich mających stanowić tzw. *Sferę interesów miasta*. Jest to odbitka wykonana w skali 1:25.000, obejmująca obszar miasta wraz z sąsiednimi miejscowościami. Treść opracowania obejmuje sieć drogową i kolejową, elementy hydrograficzne oraz zabudowę i tereny nekropoli. U dołu arkusza umieszczono podziałkę liniową i liczbową.

Na mapie znajduje się miasto Zamość w zatwierdzonych po 1918 r. granicach administracyjnych. Granicę miasta wzmocniono różową wstążką, natomiast jego powierzchnię wypełniono dodatkowo kolorem jasnoróżowym. W skład terytorium miejskiego Zamościa weszły, obok dawnej twierdzy, przedmieścia: Lubelskie, Nowa Osada, Majdan i Majdanek a także Wólka Infulacka, Zamczysko i folwark Podtopole. Do miasta włączono również okoliczne wsie: Janowice Duże, Piaski i Kalinowice Rządowe.

W kierunku wschodnim, południowym i zachodnim od granic administracyjnych Zamościa poprowadzono żółtą wstęgą proponowaną *Sferę interesów miasta*. Obejmuje ona tereny stanowiące w dużej części własność włościańską lub Ordynacji Zamojskiej,¹⁴ a także majątki Hyża i Łabuńki. Zadaniem wyznaczonej strefy było zabezpieczenie gruntów pod przyszły rozwój miasta. Preferowano grunty leżące na wschód od miasta, gdyż posiadały najkorzystniejsze warunki terenowe pod zabudowę.

Plan terenu zajętego na park miejski miasta Zamościa

Skala: 1:5000

Wykonawca: *inż. Jakub Margules (Architekt Miejski)*

¹³ Oba nadszańce, koszary artylerii (d. koszary kozackie), zabudowania Wojskowego Urzędu Gospodarczego (Podgroble – d. folwark)

¹⁴ Kalinowice Ordynackie, Wólka Panieńska, Pniówek, Zwódne, Szupinek, Jarosławiec, szkołę rolniczą w Janowicach oraz dobra ziemskie (dwory) w Mokrem, Płoskiem i Zdanowie.

Data: [1929 r.]

Wymiary: 20,4 x 32,7 cm

Inwentarz: *Akta Miasta Zamościa 1915-1944, sygn. 92, s. 72*

Plan dostępny w wersji elektronicznej.

Schematyczna odbitka planu miasta wykonana grafionem na kartonie jako załącznik do dokumentacji urzędowej. Obejmuje zasięgiem obszar Starego Miasta wraz z terenem Parku Miejskiego. Zawiera uproszczoną siatkę ulic z nazwami, fragment koryta rzeki Łabuńki oraz schematyczny obrys pozostałości fosy i urządzeń obronnych twierdzy. Spośród kwartałów zabudowy staromiejskiej wyodrębniono budowle sakralne, dawne bramy, nadszańce, ratusz, obiekty dawnego pałacu z arsenałem oraz gmach Akademii Zamojskiej. Kilku obiektom i urządzeniom przyporządkowano nazwy zgodne z pełnioną przez nie funkcją.¹⁵

Zasadnicza treść mapy dotyczy struktury własnościowej terenów zajmowanych przez Park Miejski. Za pomocą kolorowych linii zaznaczono tereny będące własnością miasta zarówno w obrębie dawnych murów (kolor zielony) oraz na przedpolu twierdzy (słabo czytelny kolor jasnorożowy), a także grunty byłego Zarządu Wojennej Inżynierii będące w posiadaniu państwowym (linia czerwona z pogrubioną wstążką jasnoczerwoną). Objasnienia do kolorów znalazły się w górnym prawym rogu mapy.

Opracowanie znalazło się w publikacji B. Sroczyńskiej.¹⁶

Strefy zaludnienia m. Zamościa

Skala: 1:10 000

Wykonawca: inż. *Stanisław Kryciński (pieczęć Zarząd Miejski m. Zamościa. Wydział Techniczny)*

Data: 1935 r.

Wymiary: 67 x 84 cm

Inwentarz: *Akta Miasta Zamościa 1915-1939, sygn. 650*

Plan dostępny w wersji elektronicznej.

Plan urzędowy w postaci rękopisu wielobarwnego na kartonie. Obejmuje Zamość w pełnych granicach administracyjnych (1935 r.). Zawiera siatkę ulic z nazwami, linię kolejową, główne rzeki (Łabuńka, Topornica, Czarny Potok) oraz cmentarze. Szkic planu posiada również zaznaczone granice wybranych urządzeń terenowych – m. in. szkół, szpitala, klinkierni, pływalni, elektrowni i rzeźni. Na mapie oddano za pomocą strzałki kierunek północny.

Zasadnicza treść planu dotyczy wyznaczenia stref zaludnienia Zamościa. W obrębie granicy administracyjnej miasta, oznaczonej zieloną linią, naniesiono kolorem czerwonym granicę strefy objętej planem zabudowania. Wewnątrz niej wyróżniono (zgodnie z przebiegiem działek zabudowy) cztery rodzaje stref gęstości zaludnienia, według liczby osób przypadających na ha powierzchni. Dodatkowo wprowadzono zróżnicowanie barwne (kolory: czerwony, pomarańczowy, jasno-

¹⁵ Między innymi Sąd Okręgowy, Gimnazjum Państwowe.

¹⁶ B. Sroczyńska, *Zamojskie skwery, ogrody i parki w XIX i XX wiek*, „Konservatorska Teka Zamojska”, 1986, s. 40, ryc. 6.

pomarańczowy i żółty) podkreślające intensywność zjawiska. Każda z wyróżnionych na planie stref zawiera dane na temat ogólnej powierzchni jednostki (liczonej w ha) oraz liczby zamieszkującej ją ludności.

Oddzielnie oznaczono koszary (kolor niebieski), umieszczając dane dotyczące powierzchni jednostki jak i liczby zamieszkującej tam ludności. W przypadku pozostałych terenów, tj. parków i placów sportowych (kolor jasnozielony), a także placów pod zabudowę (bez wypełnienia), naniesiono dane dotyczące powierzchni strefy. Dla wszystkich wydziełów sporządzono opis w lewym dolnym rogu planu.

Plan miasta Zamościa

Skala: 1:10 000

Wykonawca: inż. Tadeusz Zaremba (*Architekt Miejski*)

Data: 10 IX 1938 r.

Wymiary: 49 x 62 cm

Inwentarz: *Akta Miasta Zamościa 1944-1950, sygn. 216*

Plan dostępny w wersji elektronicznej.

Plan miasta Zamościa jest załącznikiem do dokumentacji pisemnej Zarządu Miejskiego m. Zamościa Nr 3759/45 z dn. 6 XII 1945. Opracowanie to powstało na drukowanej odbitce urzędowej zasadniczej mapy geodezyjnej w skali 1:10.000 sporządzonej oraz zatwierdzonej 10 IX 1938 r. przez mierniczego przysięgłego inż. Stanisława Kaczyńskiego na podstawie pomiarów krajowych (z lat 1921-1923) i dokonanych pomiarów własnych (1934-1937).

Podkład obejmuje miasto Zamość w niepełnych granicach administracyjnych.¹⁷ Na obrzeżach miasta zapisano nazwy miejscowości lub gruntów,¹⁸ z którymi sąsiaduje Zamość. Typowa dla takich opracowań treść zawiera naniesione zgodnie z geodezyjnymi wymogami granice użytków terenowych,¹⁹ a także zabudowę, sieć drogową i rzeczną oraz warstwicę z interwałem 1 m. Dodatkową informację stanowią podpisy ważniejszych budynków, zakładów przemysłowych i obiektów użyteczności publicznej, niestety trudno czytelne z powodu słabej jakości odbitki drukarskiej podkładu. Z ewidencji działek miasta wyłączono obszary majątku Karólówka i grunty będące własnością Skarbu Państwa.²⁰ Warto również zwrócić uwagę na „białe plamy” przedmieść Majdan i Janowice Duże, pozbawionych na mapie zabudowy i granic działek, ponieważ w tamtym czasie traktowano je jako wsie w granicach miasta.

Na planie zaznaczono czerwonym kolorem i ponumerowano granice działek lub obiektów przeznaczonych do konkretnych działań wykonawczych w ramach planu

¹⁷ Format mapy spowodował „ucięcie” mało istotnych fragmentów miasta leżących na wschodzie, południu i zachodzie.

¹⁸ Wsie: Sitaniec, Hyża, Kolonia Hyża; tereny: Ordynacja Zamojska (Płoskie, Mokre), Państwowy Bank Rolny (Płoskie), grunty pocerkiwne Lipsko.

¹⁹ M. in. działek budowlanych, gruntów ornych, terenów kolei, nekropolii itp.

²⁰ Tereny wojskowe – koszary na Przedmieściu Lubelskim, hipodrom wojskowy za stacją PKP.

zagospodarowania przestrzennego miasta Zamościa.²¹ Kolorem zielonym zaznaczono obszar (35 ha) majątku ziemskiego Karolówka przeznaczonego do parcelacji pod nowe działki budowlane.

Plan miasta Zamościa

Skala: 1:25 000

Wykonawca: *brak danych*

Data: [1946]

Wymiary: 40 x 32 cm

Inwentarz: *Starostwo Powiatowe w Zamościu, Referat Budownictwa, sygn. 857, s. 15*

Plan dostępny w wersji elektronicznej.

Jest to odbitka ozalidowa wykonana najprawdopodobniej z podkładu mapy topograficznej w skali 1:25 000. Mapa zasięgiem obejmuje Zamość w pełnych granicach administracyjnych z roku 1939. Przedstawiono rzeźbę terenu w postaci poprowadzonych cienką linią przerywaną opisanych poziomów o cięciu 5 m oraz fragmenty fosy miejskiej między bastionami VI a VII. Plan posiada zaznaczony strzałką kierunek północny.

Zasadnicza treść mapy zawiera siatkę ulic, zróżnicowanych funkcjonalnie pod względem grubości linii; zaznaczono również ulice projektowane. Naniesiono tereny kolei, przebieg głównych rzek (Łabuńka i Topornica) i tereny cmentarzy.²² Na planie umieszczono i podpisano ważniejsze urządzenia terenowe – Park Miejski, stadion z pływalnią, szkołę rolniczą, koszary i majątek Karolówka. Za pomocą sygnatur zlokalizowano świątynie i ważniejsze zakłady przemysłowe (elektrownię, dwie cegielnie, klinkiernię i tartak). Umieszczono także nazwy trzech przedmieść: Nowej Osady, Majdanka i Majdanu.

[Odrys planu śródmieścia z granicą ochrony zabytków]

Skala mapy: 1:10 000

Wykonawca: *inż. Tadeusz Zaremba (Architekt Miejski)*

Data: 2 XII 1946 r.

Wymiary: 20 x 22 cm

Inwentarz: *Starostwo Powiatowe w Zamościu, Referat Przemysłowy, sygn. 629, s. 21*

Plan dostępny w wersji elektronicznej.

Odrys podkładu topograficznego 1:10 000, naklejony na tekturę. Przedstawia okolice dawnej twierdzy zamojskiej z rotundą. Zarys treści charakterystyczny dla

²¹ M.in. teren „starego” cmentarza żydowskiego, zakładu „Oleum” (d. ul. Cedrowa), synagogi nowomiejskiej (ul. Gminna) wraz z sąsiednimi działkami, których zabudowa uległa zniszczeniu podczas pożaru w 1936 r.

²² Cmentarze: rzymskokatolicki, wojskowy (koszary), żydowski stary i nowy, prawosławny.

map topograficznych. Dzięki poziomicom (cięcie 1 m) i wyraźnie oddanym skarpom dobrze widoczny jest zarys fortyfikacji, fosa oraz zewnętrzne urządzenia obronne (raweliny, słoniczoła, luneta).

Zasadnicza treść mapy przedstawia zaznaczony obszar ochrony zabytków. Jego granicę poprowadzono tuszem koloru różowego po linii dawnych umocnień ziemnych wokół twierdzy. Wewnątrz granicy znalazły się również, oprócz Starego Miasta z parkiem, tereny zajęte przez zewnętrzne urządzenia obronne znajdujące się najbliżej murów dawnej fortecy.

Plan miasta Zamościa

Skala: 1:10 000

Wykonanie: *Tadeusz Zaremba (Architekt Miejski)*

Data: 1946 r.

Wymiary: 58 x 52 cm

Inwentarz: *Starostwo Powiatowe w Zamościu, Referat Handlowy, sygn. 713, k. 14*

Odbitka ozalidowa planu miasta sporządzona na kartonie. W lewym górnym rogu znajduje się tytuł mapy wraz ze skalą liczbową i herbem Zamościa. Podpis wykonawcy wraz z datą sporządzenia opracowania został umieszczony w prawym dolnym rogu.

Arkusz planu obejmuje Zamość w niepełnych granicach administracyjnych. Treść mapy zaktualizowano zgodnie ze stanem sprzed wybuchu II wojny światowej. Po zewnętrznej stronie granicy miasta podpisano grunty, z którymi graniczy Zamość.

Naniesiono sieć ulic wraz z ich nazwami, linię kolejową oraz sieć rzeczną (Łabuńka, Topornica, Stare koryto Topornicy). Umieszczono i podpisano ważniejsze urządzenia terenowe.²³ Ponadto na mapie znalazły się przedwojenne obiekty: cegielnia „Pawłówka”, tartak Zipsera, zakład „Unia”, majątek Karolówka oraz folwark wojskowy na Podgroblu. Zaznaczono świątynie, nekropolie (rzymskokatolicką, dwie żydowskie i prawosławną), rzeźnię miejską i więzienie. Podpisano przedmieścia: Janowice Małe, Janowice Duże, Majdan, Karolówkę oraz „Zamczysko”, „Bębenek” i tereny łąk.

Obszar Starego Miasta odwzorowano dokładnie wraz z zarysem skarp bastionów, fosy i Rotundą. Podpisano oba nadszańce i pałac (*Zamek*).

Sytuacja starego basenu pływackiego „za Parkiem” w Zamościu i proj. basenu „nad rz. Topornicą”

Skala: 1:4000

Wykonanie: *Jan Giebułtowicz (absolwent inżynierii wodnej)*

Data: 1949 r.

Wymiary: 71 x 48 cm + 35,5 x 21 cm (format nieregularny)

²³ Szpital, szkoły, stadion, strzelnica, Park Miejski, klinikiernia, elektrownia, dworzec kolejowy, targowica (ul. Młyńska), koszary, Osiedle Robotnicze Nr 1.

Inwentarz: *Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Zamościu 1950-1975, Wydział Budownictwa, sygn. 57*

Odrys planu miasta sporządzony na kartonie przy użyciu pióra i farb wodnych akwarelowych. W górnej części znajduje się tytuł opracowania oraz skala liczbowa i mianowana. Mapa posiada zaznaczony strzałką kierunek północny. W dolnym prawym rogu znajduje się pieczęć urzędowa i podpis wykonawcy.

Mapa przedstawia widok od południowego wschodu na tereny miasta leżące nad rzekami Topornicą i Łabuńką. Treść opracowania obejmuje sieć wodną – oprócz wspomnianych wcześniej rzek, są także kanały, stare koryto Topornicy, staw w Parku Miejskim, źródło,²⁴ oraz kanał miejski i rów wypełniony wodą wokół rotundy, stanowiące relikty dawnej fosi. Zaznaczono urządzenia melioracyjne (śluzы, jazy, przepusty, syfony, wały przeciwpowodziowe) oraz przebieg kolektora miejskiego z rozmieszczeniem szybów. Na terenach podmokłych, leżących na południowy-wschód od Rotundy oraz w obrębie starego koryta Topornicy, zaznaczono teren zalewowy (*zasięg wody katastrofalnej*).

Plan zawiera także siatkę ulic wraz z nazwami, linię kolejową oraz przebiegające miejscowo poziomice o różnym interwale (co 1 m bądź co 3 m). Zaznaczono schematycznie obrys staromiejskich fortyfikacji a także ważniejsze budynki²⁵ i urządzenia sportowe – istniejące oraz projektowane. Wzdłuż ulic zaznaczono schematycznie barwami zabudowę zwartą (jasna czerwień) i luźną (kolor żółty). Przedstawiono także tereny zieleni urządzonej, ogrodów oraz łąk i pól omych.

Wymienione w tytule opracowania obie pływalnie – istniejąca nad Łabuńką i projektowana za Rotundą – zostały naniesione i podpisane. Określono również odległość każdej z nich w linii prostej od ratusza i Rynku Wielkiego. Podano wymiary niecek basenów, naniesiono projektowane urządzenia sportowe (boiska, korty tenisowe, przystań kajakową), drogi dojazdowe i rurociągi wraz z ujęciem wody. Ważniejsze urządzenia istniejące i projektowane zaznaczono numerami, których opisy umieszczono po prawej stronie arkusza.

OPRACOWANIA GEODEZYJNE ZAMOŚCIA

Operat Techniczny.

Reambulacja miasta Zamościa.

Skala (pierworys): 1:2000

Wykonawca: *Łódzkie Okręgowe Przedsiębiorstwo Miernicze - Wydział Produkcyjny w Lublinie. Grupa pomiarowa w Zamościu. Kierownik robót: inż. Józef Kolanowski.*

Data: 2 IX 1952 - 9 V 1953 r.

Inwentarz: *PMRN Zamość. Wydział Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej, sygn. 138-141*

²⁴ Okolice dzisiejszej ul. Studziennej.

²⁵ Ratusz, kolegiata, stacja kolejowa, wieża ciśnień, Zakłady Przemysłu Drzewnego nr 1, rzeźnia miejska, elektrownia.

Urzędowe opracowanie kartograficzne sporządzone na początku lat 50-tych XX wieku powstałe z konieczności reambulacji²⁶ przedwojennych map miejskich, którymi posługiwał się magistrat. Rezultaty pracy zebrano w cztery tomy.

Tom I: *Dzienniki pomiarowe, obliczenia, wyrisy i szkice*. Obejmuje część teoretyczną i matematyczną, stanowiąc zarazem metodyczne wprowadzenie do wykonywanych prac terenowych. W jego skład wchodzi łącznie 11 akt, które dotyczą norm technicznych spełnianych przez używany sprzęt, odrysów geodezyjnych (m. in. punktów poligonalnych, elementów treści mapy, współrzędnych punktów pośilkowych) i szkiców oraz pomiarów kątów i obliczeń (kierunki, długości boków, współrzędne ciągów sytuacyjnych). Na końcu tomu znalazł się dziennik robót geodezyjnych i protokół rewizyjny.

Tom II: *Matryce i szkice do wywiadu*. Zawiera podkłady kartograficzne, na których prowadzono reambulację. Za matrycę posłużył przedwojenny podkład geodezyjny w skali 1:2000, wykonany tuszem na kalce technicznej (łącznie 18 stron 49,5 x 62,5 cm). Treść podkładu, oprócz elementów osnowy geodezyjnej, zawiera m.in. antropogeniczne elementy rzeźby terenu (tereny poforteczne), hydrografię, granice działek, zabudowę, kolej oraz sieć ulic i placów z nazwami. Podpisano ważniejsze obiekty (kościół, cmentarze, stacja kolejowa, cegielnia). Do omawianego tomu załączono również światłokopie matryc. Posłużyły one do wywiadu w terenie, w ramach którego dokonywano aktualizacji (reambulacji) podkładu. Zaobserwować można zmiany w zabudowie (nowe budynki, wyburzanie starych), urządzeniu terenów, nazewnictwie ulic czy w wyznaczeniu nowych ciągów komunikacyjnych. Ponadto na arkuszach szkiców umieszczano krótkie opisy zmian, wraz z ich odnośnikami w terenie.

Tom III i IV: *Szkice polowe i pelury*.²⁷ Szkice działek i zabudowań wykonane podczas kartowania terenowego wraz z ich pomiarami oraz osnową geodezyjną. Pelury przerysowane ze szkiców, posiadające numerację oraz informację na temat wykonania rysunku (autor, data wykreślenia, wartości pomiarów).

Operat terenowy miasta Zamość²⁸

Pochodzi z lat 1959-1960, dotyczy reambulacji pomiarów niektórych obszarów miasta (m. in. Majdanu i Janowic), wykonywanych przez WPGGK w Lublinie²⁹, dla potrzeb klasyfikacji gruntów. Opracowanie sporządzono w podobnym kanonie, co *Reambulację miasta Zamościa*.

Inwentaryzacja Osnów Geodezyjnych miasta Zamościa³⁰

Zawiera dodatkowo opisy osnów geodezyjnych. Prace rozpoczęto na dwóch szkicach przedwojennych (1923, 1934) sieci ciągów poligonowych z danymi

²⁶ Reambulacja mapy – aktualizacja, doprowadzenie treści opracowania kartograficznego do zgodności ze stanem faktycznym w terenie.

²⁷ Pelur – papier satynowany, używany jako przebitka.

²⁸ PMRN Zamość. Wydział Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej, sygn. 150.

²⁹ Pod kier. A. Mościbrodzkiego.

³⁰ PMRN Zamość. Wydział Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej, sygn. 144, 145.

geometrycznymi. Następnie wykonano odrisy opisów poligonowych i triangulacyjnych niezbędnych do lokalizacji tych punktów. Podobnie postępowano w przypadku znaków wysokościowych.

W opracowaniu znalazły się wykazy (sygn. 144) punktów poligonowych i trwale oznaczonych punktów wysokościowych na obszarze Zamościa. W dziesięciu zeszytach umieszczono ich opisy terenowe. Punkty te lokalizowano za pomocą trzech metod: topograficznej, poligonowej i liniowej. W zależności od zastosowanej metody wypadały one na działkach rolnych, jezdniach, chodnikach czy trawnikach. W większości przypadków punkty wysokościowe znalazły się w obrębie urządzeń technicznych, budynków i pomników, dlatego też obok szkicu terenowego nanoszono schematyczny rysunek budowli z zaznaczoną lokalizacją znaku. Punktom nadawano opis topograficzny bądź aktualizowano poprzedni, dokonywano także charakterystyki znaku pod względem wymiarów, rodzaju lub użyteczności do dalszych prac.

Z terenowych rysunków sporządzono na kalce technicznej matryce opisów topograficznych dla konkretnych rodzajów punktów – 397 dla poligonalnych i 79 dla wysokościowych (sygn. 145).